

חג הפסח וראש השנה

א. שלשה רגלים וחגי תשרי

רשימת חגי ישראל מורכבת משתי מערכות של שלושה חגים, כאשר הקודקוד, החג השלישי, משותף. המערכת האחת היא מערכת הרגלים: "שלש רגלים תחוג לי בשנה... את חג המצות... וחג הקציר ביכורי מעשיך... וחג האסיף" (שמות כג, טו-יז). לצידה של מערכת חגים זו, ישנה מערכת חגי תשרי: "בחדש השביעי באחד לחדש... זכרון תרועה... אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכיפורים הוא... בחמישה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות" (ויקרא כג, כד-לד). פסח, שבועות וסוכות מכאן, וראש השנה, יום הכיפורים וסוכות מכאן, כשהקודקוד המשותף הוא חג הסוכות, הכולל חג נוסף - שמיני עצרת, שהוא גם שמיני לימי החג, וגם רגל בפני עצמו.

הקבלה בין שתי המערכות מצביעה על קשר הדוק בין פסח לראש השנה, אך קיים גם קשר בין פסח לשבועות ובין פסח לסוכות. בראשית מאמר זה נתייחס לשתי מערכות החגים באופן כללי, ולאחר מכן נדון בקשרים שבין פסח לבין שלושת חגי תשרי - ראש השנה, יום כיפור וסוכות, כאשר הקשר העיקרי הוא עם ראש השנה.

מהר"ל מפראג מתייחס באריכות למערכת שלשת הרגלים: "הזמנים המקודשים בתורה מצאנו שלוש מהם חיבר הכתוב אותם ביחד, הם חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות, והם נקראים שלש רגלים. ומאחר שהתורה חיברה אלו השלש רגלים יחד חוץ מר"ה ויום כיפור, מזה נדע כי אלו השלש רגלים בפרט מתייחסים ביחד. גם מצאנו אלו שלש רגלים קבעה התורה זמנם בתבואת הארץ. פסח... למועד חודש האביב... וחג הקציר... וחג האסיף". להלן מסביר מהר"ל ששלושת החגים האלה, המתייחסים לתקופות שונות של עונות חקלאיות מסמלים את שלושת שלבי הקשר של הקב"ה עם עם ישראל: א. לידת עם ישראל בחדש הקב"ה. ב. קבלת עבדות ה' ע"י עם ישראל. ג. היאספות עם ישראל ודבקוּתו הסופית והמלאה בקב"ה.

וכך כתב: "ומצד שלש בחינות אלו יש לעולם מדרגה א-להית, כי במה שהוא נמצא מושפע מאתו יתברך יש לו הצטרפות אל השם יתברך [=יצירת עם ישראל בפסח], והשני הוא הפך זה [=דהיינו, שהפועל אינו הקב"ה, אלא עם ישראל]

שהעולם הוא חוזר ונאסף אל סיבתו... וכמו שהענין הראשון במה שהנמצאים הם מושפעים נמצאים מאתו יש לעולם דביקות בו, כן דבר זה במה שהם שבים אליו תלויים בו יש לעולם דביקות בו יתברך. [=שבועות חג מתן תורה וקבלת העבדות ע"י בני] השלישי שיש לעולם דביקות והצטרפות אל השם יתברך בשביל הנמצאים עצמם שיש בהם השלימות ובשביל שלימותם יש להם דביקות בו יתברך [=סוכות הדבקות והשמחה בה?]¹.

אע"פ שהמהר"ל אינו מדבר במפורש על ההקבלה בין שתי מערכות החגים, הקבלה זו עולה מדבריו שם לקראת סוף הפרק: "אמנם ענין ראש השנה ויום הכפורים כמו שאמרנו לך לפני זה כי המועדים הג', נגד שלש בחינות שיש לעולם בכללו... ההתחלה מאת ה' וזהו חג המצות, וכנגד בחינה שנית מצד שהעולם הוא שב וחוזר אליו... וחג השבועות בחינה שלישית² מה שיש בעולם השלימות יש לו דביקות בו יתברך. אמנם ראש השנה ויום הכפורים הוא במה שהוא יתברך מלך ואדון העולם שיש לעולם מעלה יתירה מאוד מאוד שאינה בכלל העניינים הראשונים שהוא יתברך מלך ואדון העולם והכל תחת רשותו... הנה ראש השנה בצד אשר הוא יתברך מושל על העולם. אבל יום הכפורים מצד בחינה אחרת מצד שהעולם הוא אל המלך הוא השם יתברך כמו העבד שהוא לאדון..."

נראה שהוא רומז לכך שראש השנה, במקביל לפסח, הוא יום ההתחלה של המלכות, דהיינו - יום בריאת העולם והאדם בראש השנה, שבו מתחילה המלכות,³ מקביל לחג הפסח, שבו היתה היווצרות עם ישראל. ויום כיפור שבו ניתנו לוחות שניים, במקביל לחג השבועות, הוא יום קבלת העבדות ויום קבלת התורה. בסוכות מתאחדות שתי המערכות, כאשר ישראל מתאחדים לגמרי עם סיבתם הראשונה - הקב"ה.

הרב הוטנר מסביר את דברי מהר"ל אלו כך: "שלוש הן נקודות המגע של השליח עם משלחו: יצירת השליחות ע"י המינוי, קיום השליחות ע"י מילוי התפקיד, החזרת השליחות למשלח ע"י אמירת 'עשיתי שליחותך'. יצירתה של

¹ גבורות ה' פרק מו. כל הציטוטים של מהר"ל כאן הם ממקור זה.

² צ"ע, שלעיל הסביר שבועות הוא כנגד הבחינה השניה שהם שבים אליו, וסוכות הוא כנגד הבחינה השלישית של הדבקות המוחלטת בו ית"ש.

³ עיין במאמר 'ראש השנה - ראשית מלכות ה' בעולם' בעיוני מועדים ח"א, ר"ה ויוה"כ, עמ' 17, שם הסברנו שלמרות שה' הוא מלך גם בלא עם, כנאמר "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא" - בכל זאת מלכותו בעולם הזה מתחילה כשיש מי שקורא לו "מלך": "לעת נעשה בחפצו כל, אזי מלך שמו נקרא".

כנסת ישראל ומינויה לשליחות יוצרה, שייכת היא ליציאת מצרים וזהו חג האביב ע"ש ההתחלה. עבודתה של כנסת ישראל בתורה ומצוות אשר זה הוא מילוי תפקידה שייכת היא למתן תורה וזהו חג הקציר על שם העבודה והשגת השלמות על ידה. והחזרת השליחות של כנסת ישראל אצל משלחה באחרית הימים שייכת היא לחג הסוכות וזה הוא חג האסיף על שם החזרת הרכוש אשר בשדה לבעליו" (פחד יצחק ראש השנה ט, א, עמ' עט).⁴

ולמרות שאין הרב כותב כאן בפירושו, גם כאן לא קשה להקביל את פסח לראש השנה שהיא תחילת מלכות ה' בעולם וקבלת השליחות, את חג השבועות ליום הכיפורים, שהוא יום מתן לוחות שניים ומהווה השלמה לקבלת התורה שהיא עבודת השליחות, וחג הסוכות על גבי שתי המערכות משלים את הדבקות בה' על ידי החזרת השליחות למשלח באמירת "עשיתי שליחותך".

וכך כתב הרב הוטנר: "הנה שנים הן המערכות של קדושת המועדים בישראל שלש רגלים וימים נוראים [עיין מהר"ל ספר גבורות ה', פרק מו]. יחסו של קדושת חג הסוכות לכלל המועדים יחס כפול הוא; כי מפאת אשר הוא המקרא קודש האחרון משלש רגלים הרי הוא חותם את מערכת קדושת הזמן של הרגלים, ומפאת אשר הוא המקרא קודש האחרון בירח האיתנים הרי הוא חותם את קדושת הזמן של הימים הנוראים..." (פחד יצחק שם י, א עמ' פב).

במאמר זה, שהוא חלק מספר העוסק בענייני הפסח, לא נאריך בהסבר מהותי של שתי מערכות החגים, ההבדלים ביניהם⁵ לצד המכנה המשותף שלהם. הקדמה זו לא באה אלא להדגיש את ההקבלה, הדמיון וההשוואה בין פסח לראש השנה, כמתבקש מההקבלה בין שתי מערכות החגים.⁶

⁴ על ההקבלה של דברי מהר"ל אלו, לדברי הטור שפסח, שבועות וסוכות הם כנגד אברהם יצחק ויעקב, נדון בפרק ג'.

⁵ נעיר בקצרה על שני מאפיינים לכל סדרת חגים: שלושת הרגלים מדגישים בפירוש את הצד הלאומי של עם ישראל ואילו חגי תשרי הם יותר אוניברסליים ויש בהם פן של כל הבריאה. ועוד: שלושת הרגלים באים מאתערותא דלעילא במתנת חנם מהקב"ה, בניגוד לחגי תשרי המציינים יותר את עבודת האדם באתערותא דלתתא. ודאי שיש להאריך בתיאור הבדלים אלו במאמר מלא, ואין כאן מקומו. ועיין במאמרו של ראש הישיבה הרב מרדכי גרינברג שליט"א, בספרו **מדרכי הכרם** ח"א עמ' 29.

⁶ האדמו"ר מסוכצ'וב מרבה לדבר בשם **משמואל** על הקשר בין פסח שבועות וסוכות מחד, ובין ר"ה יוה"כ וסוכות מאידך, ואפשר להאריך ולהסביר כיצד שתי המערכות מקבילות להם. כך כתב: "ידוע ששלש רגלים הם כנגד ג' אבות. וידועים דברי מהר"ל (דרך חיים אבות א, ב; יובא

ב. פסח וראש השנה - התחלה ולידה מחודשת

המכנה המשותף הברור והפשוט בין פסח וראש השנה הוא ששניהם מהווים ראש למערכת חגים. פסח ראש לרגלים וראש השנה ראש לחגי תשרי. ראשית יש לציין, שחכמים נחלקו מתי נברא העולם: "תניא, ר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם... ר' יהושע אומר בניסן נברא העולם" (ראש השנה י, ע"ב - יא, ע"א).⁷ ומובא בתוספות: "אומר רבינו תם דאלו ואלו דברי א-להים חיים. ואיכא למימר דבתשרי עלה במחשבה לבראותו, ולא נברא עד ניסן..." (ראש השנה כז, ע"א, תוד"ה כמאן אזלינן). ועל כן כתב הרב פינקוס: "לעולם יש שני ימי הולדת, בתשרי ובניסן. בתשרי היתה הלידה בפועל, אולם השורש הראשון, היום בו תוכננה התכנית של העולם, הוא ט"ו בניסן" (שיחות הרב פינקוס, פסח, עמ' לא).

ראש השנה, כשמו כן הוא - ראש לשנה החדשה, ולכן הוא יום של התחדשות: "זה היום תחילת מעשיך" (מוסף של ראש השנה), ולכן מברכים "תחל שנה וברכותיה". ענין התשובה הוא השינוי, להיות אחר. כך כתב הרמב"ם: "מדרכי התשובה... ומשנה שמו, כלומר, אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשיו כולן לטובה" (הלכות תשובה ב, ד). "אמש היה זה שנאוי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד" (שם ז, ו). וכן כתב ספר החינוך בענין הטבילה במקוה: "ובטעם המים שיטהרו כל טמא... כדי שיראה האדם את עצמו אחר הטבילה כאילו נברא באותה שעה כמו שהיה

לקמן עמ' 396), דעל ג' דברים העולם עומד תורה עבודה וגמ"ח שהם כנגד ג' אבות, שבועות הוא תורה, פסח הוא עבודה, וסוכות הוא גמ"ח" (בלק שנת תרע"ח, עמ' שנד). "המשנה באבות אומרת: 'על שלושה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום' - ר"ה הוא דין, יום כיפור הוא אמת, וסוכות הוא שלום" (ערב יוה"כ פ' תרע"ט, עמ' קפג). וכן: "עין רעה רוח גבוהה נפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע, ונראה דג' אלו הם כנגד קנאה תאוה וכבוד שמוציאין את האדם מן העולם עין רעה - קנאה, רוח גבוהה - כבוד, נפש רחבה - תאוה ומביאים לידי ע"ז ג"ע וש"ד... וידוע במהר"ל שג' אבות כנגד ג' חטאים אלו ובזכותם ג' רגלים שנותנים כח ועוז לישראל לעמוד כנגד ג' אלה..." (בלק שנת תרע"ב, עמ' שלב). "ונראה דשלוש רגלים שזכו ישראל הם לעומת שישראל מתקדשין במחשבה בדיבור ובמעשה, פסח בשביל קדושת הדיבור וקדושת ברית המעור... שבועות זמן מתן תורתנו והתורה נתונה לשכל ולמחשבה... סוכות הוא יו"ט דתקיף [=מרובה] במצוות מעשיות" (ויקהל שנת תרע"ח, עמ' שיב).

⁷ המחלוקת היא מתי נוצר אדם הראשון, ולפי זה לדעת ר' אליעזר תחילת בריאת העולם היא בכ"ה אלול, ולדעת ר' יהושע בכ"ה אדר. על משקל "ארבעים יום קודם יצירת הולד" (סוטה ב, ע"א) מובא, שט"ו באב הוא מ' יום קודם בריאת העולם בכ"ה באלול, וט"ו בשבט הוא מ' יום קודם יצירת העולם בכ"ה אדר [ראה קדושת לוי ליקוטים, ד"ה מחמישה עשר בשבט; בני יששכר מאמרי חודש תמוז - אב, מאמר ד, ועוד].

העולם במים טרם היות בו אדם" (מצוה קעג).⁸ וכידוע, גם העובר מצוי במי השפיר, ומתוכם נולד אדם!

וכן כתב הרב הוטנר בהסבירו את עדיפות בעל התשובה על צדיקים גמורים (ברכות לד, ע"ב): "כי פרישה זו [של בעל תשובה מחטאו, בניגוד לצדיק הפורש מן החטא] מהווה שינוי בחיים, ובלי תחושת השינוי ותודעת החתך⁹ שהפרישה פועלת, אין כאן תשובה... חסד הסליחה אי אפשר לו לפעול אלא מתוך הסתכלות על הבעל-תשובה במבט של התחלה, ורק מתוך מבט של התחלה שמתוכו נשקפים חייו של בעל התשובה כמחודשים מעיקרא, חולפת ההקפדה ונהפכת לסליחה... הפרישה מן החטא באה מתוך הקבלה להבא, כי רק הקבלה להבא היא היא היוצרת את תחושת השינוי ואת תודעת ההתחלה... מרגלא בפומייהו של גדולי חכמי העבודה בדור שלפנינו: 'תשובה אין פירושה להיות יותר טוב, אלא להיות אחר'".¹⁰

ובמקביל להתחדשות ולהתחלה החדשה שאנו מרגישים בכל ראש שנה, כך יש להרגיש גם בחג הפסח. וכך ממשיך שם הרב פינקוס: "על חודש ניסן נאמר 'ראש חודשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה' (שמות יב, ב). היסוד והמקור לכל אפשרות והתחדשות בבריאה.¹¹ לא מדובר כאן להישאר באותו מצב כפי שהיינו עד עתה ורק לשנות מעט, להתחזק בפרטים מסוימים. מדובר כאן על מהפכה של ממש. ענין ההתחדשות מרומז גם בפסוק 'היום אתם יוצאים בחודש האביב' (שמות יג, ד). במשך ימי החורף הגשומים הבריאה כולה היתה כביכול במצב של 'מוות', וכאשר מגיע האביב הכל מתחיל לפרוח מחדש. כך עלינו לדעת כי בליל הסדר עלינו לשאוף להגיע למהפכה אמיתית בכל מהלך החיים: התחדשות של כל מציאות היהודי. המשל המופלא לענין אותה התחדשות הוא לידת תינוק;

⁸ עיין עיוני פרישה ויקרא עמ' 191 בקשר למהות טהרת הטבילה במקוה.
⁹ "תודעת החתך" - התודעה שיש כאן מהלך שחותך את החיים לשנים: לפני התשובה ולאחריה. כי אחרי התשובה האדם הוא אחר לגמרי, ו"אינו אותו האיש שעשה אותם המעשים" (לשון הרמב"ם שהובאה לעיל).

¹⁰ הרב יצחק הוטנר, פחד יצחק ראש השנה מאמר כט, אות ו - אות ט. המשפט האחרון מופיע שם ביידיש. גם בציוני המקורות אין הרב הוטנר מפרט מי הם "גדולי חכמי העבודה" שבשם הביא את המשפט האחרון, אך אלו בעצם דברי הרמב"ם שהובא לעיל, שכתב "אני אחר ואיני אותו האיש...".

¹¹ כפי שנראה להלן לגבי התשובה שזמנה בעיקר בחודש תשרי, שגם היא יסוד ההתחדשות בבריאה.

בהיותם שרויים במ"ט שערי טומאה הגיעו למצב שכביכול התבטלו לחלוטין מהיות לעם, והוצרכו להיולד מחדש" (שיחות הרב פינקוס, שם).

ולא רק לשנה יש שתי התחלות, אלא ישנן גם שתי התחלות לתורה. כך כתב הרב חיים פרידלנדר ע"פ דברי רש"י בפתיחת פירושו לתורה: "אמר ר' יצחק, לא היה לו להתחיל אלא מ'החודש הזה לכם' שהיא מצוה ראשונה" (בראשית א, א). "נמצינו למדים, כי ישנן שתי התחלות לתורה: האחת, 'בראשית ברא', בריאת העולם וכל המשתלשל מכך [וזה היה בר"ה], והשנייה, 'החודש הזה לכם', המצוה הראשונה שניתנה לעם ישראל [וזה קשור לפסח]. שתי ההתחלות האלו הן שתי בריאות נפרדות, ובמהלך הנהגתן שונות הן במהותן זו מזו.¹²

הנה כי כן, למדנו שראש השנה ופסח אינם רק 'המשך מחודש' [כמו שנדמה לנו מתוך שגרת הזמנים ולוח השנה]. באמת יש כאן משהו חדש לגמרי, בריאה חדשה שעדיין לא באה לעולם. זוהי ההרגשה שצריכה להיות לנו בראש השנה ובחג הפסח.

ג. פסח - חסד לאברהם

כהמשך ישיר למכנה המשותף הראשוני של הראשונות, ניתן למצוא עוד שני מושגים המשמשים בהקבלה גם בפסח וגם בראש השנה, והם: אברהם אבינו ומידתו מידת החסד, כנאמר "תתן אמת ליעקב חסד לאברהם" (מיכה ז, כ). פסח הוא בחינת אברהם, כמפורסם בדברי הטור: "לפי שהמועדים נתקנו כנגד האבות. פסח כנגד אברהם דכתיב 'לושי ועשי עוגות' (בראשית יח, ו), ופסח היה. שבועות כנגד יצחק... סוכות כנגד יעקב..." (טור אור"ח, תיז). פסח הוא כנגד אברהם לא רק בגין הפסוק על חסדו של אברהם שארע בפסח; אלא בעיקר בגין המעמד כולו, בו נתבשר אברהם על הולדת יצחק, "והנה בן לשרה אשתך" (בראשית יח, י) - משמע, יש המשך עתיד והצלחה לשליחותו בעוה"ז: "ואברהם היה יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'" (שם שם, יח-יט). מעמד מכונן זה התרחש אף הוא באותו יום: "כעת חיה - כעת הזאת לשנה הבאה, ופסח היה" (רש"י שם).

¹² רבי חיים פרידלנדר, משגיח בישיבת פוניבז' וישיבת מיר, תרפ"ג-תשמ"ו, שפתי חיים מועדים ח"ב, עמ' רס.

הקשר של אברהם לפסח מתחזק מתוך מבט הראשוניות-הגרות והכניסה לעול מצוות. "אברהם היה תחילה לגרים" (חגיגה ג, ע"א), ובפסח נוצר עם ישראל מתוך אמונה בה'. "הקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב" (סוטה י, ע"ב). זהו גם תפקידו של עם ישראל שנוצר בפסח: "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" (ישעיהו יג, כא).¹³

ומובן שיש להמשיך קו זה ולצרף אליו את מידת החסד, שהיא כידוע מידתו של אברהם, ומידה זו עומדת ביסוד חג הפסח ויציאת מצרים. כך כתב השל"ה: "חג הפסח הוא עמוד החסד" (תחילת מסכת פסחים). הדברים ידועים ואינם טעונים הוכחות. נביא כאן רק את דברי רבי חיים פרידלנדר בענין: "בפסח עשה השי"ת עמנו חסד מופלא. כי הוציאנו מעבודת פרך, מבית עבדים גדול - ממצרים, מקום שעבד לא היה יכול לברוח משם (רש"י שמות יח, ט). הוצאת עבד לחרות מעוררת בעבד אהבה בלי גבול כלפי גואלו. ואכן כך נהגו בני"ל כלפי השי"ת והשיבו לו באהבה וחסד, ככתוב "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיהו ב, ב). מאז ועד עתה, ימי פסח הם זמן המסוגל לעורר את האהבה בין השי"ת לבניו - בני"ל. ולכן נוהגין לומר שיר השירים בשבת חול המועד פסח' (שו"ע או"ח, תצ) שכולו משל לאהבה שבין השי"ת ועם ישראל (רמב"ם, הל' תשובה י, ג), ומטעם זה כתבו בספרים הקדושים שפסח הוא זמן תשובה מאהבה" (שפתי חיים שם, בהערה).

ד. ראש השנה - חסד לאברהם

גם העובדה שראש השנה הוא יום של חסד אינה טעונה הסבר והוכחה. עצם בריאת העולם היא חסד שאין דוגמתו, כנאמר "עולם חסד יבנה" (תהלים פט, ג). ולמרות "שבתחילה עלה במחשבה"¹⁴ לבראותו במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים. הקדים מידת רחמים ושתפה למידת הדין. היינו דכתיב (בראשית ב, ד) 'ביום עשות ה' [מידת הרחמים] א-להים [מידת הדין] ארץ ושמים" (רש"י שם א, א; בראשית רבה יב, טו). לא רק בריאת העולם היא חסד; גם הנהגת ה' את העולם היא בי"ג מידות רחמים: "ה' ה' א-ל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד" וכו' (שמות לד, ו).

¹³ וכמבואר להלן בהמשך המאמר, עמ' 70 במסרת המכות "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (שמות ח, יח), ועיין בדברי הרמב"ן שם.

¹⁴ את ענין "עלה במחשבה... ראה", שממנו משמע שכביכול יש 'הוה אמינא' ומסקנה במחשבת הבורא - הסברתי בהרחבה בעיוני פרשה בראשית, עמ' 23 ולהלן עמ' 267.

ראש השנה עומד גם הוא בסימן אברהם אבינו. ניסיון העקידה הוא אחד מאדני היסוד של ראש השנה, שהרי תקיעת השופר בקרן של איל היא מצוות היום. וכך דרשו חז"ל: "אמר הקב"ה, תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני" (ראש השנה לו, ע"א). וניסיון העקידה נזקף כידוע לזכותו של אברהם, כפי שנאמר: "ויהי אחר הדברים האלה והא-להים ניסה את אברהם" (בראשית כב, א).¹⁵ גם הקביעה של קריאת התורה ביום שני של ראש השנה בפרשת העקידה מחזקת את חלקו של אברהם באופיו של ראש השנה.

לעיל (עמ' 64) הבאנו את דברי הטור, ששלושת הרגלים הם כנגד אברהם יצחק ויעקב. בשם חידושי הרי"ם נמסר,¹⁶ שגם חגי תשרי הם כנגדם: "ראש השנה כנגד אברהם אבינו ע"ה. 'בכל לבבך' - עבודה שבלב, תפילה (תענית ב, ע"א), ועל אברהם נאמר 'ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך' (נחמיה ט, ז-ח). 'ובכל נפשך' זה יצחק - מסירות הנפש בעקידה כנגד יום כיפור, 'זעניתם את נפשותיכם'. 'ובכל מאדך' זה יעקב, שנאמר 'ולמקנהו עשה סוכות' (בראשית לג, יז)."¹⁷

הרב מינצברג מסביר: "כי ראש השנה הוא בחינת אברהם. כי ראש השנה יום מלכות ה' ואברהם הכיר את בוראו - הוא חידש והסביר את מלכות ה' בעולם. ועל כן במזמור שלפני התקיעות מציינים 'נדיבי עמים נאספו, עם א-להי אברהם' (תהלים מז, י), היינו, עם ישראל נאסף להודות בשם ה' ולהכיר במלכותו. ואברהם מידתו חסד משום שאף שר"ה הוא יום הדין הוא גם יום החסד הגדול של הקב"ה" (בן מלך, שיחות לראש השנה, עמ' קלה-קלו).

את הפסוק 'נדיבי עמים...' דרשה הגמרא על אברהם שנקרא נדיב: "דרש רבא, מאי דכתיב 'מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב' (שיר השירים ז, ב) - מה יפו פעמותיהם [=צעדיהם] של ישראל בשעה שעולים לרגל. בת נדיב-בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב שנאמר 'נדיבי עמים נאספו עם א-להי אברהם'. א-להי אברהם ולא א-להי יצחק ויעקב? אלא א-להי אברהם שהיה תחילה לגרים" (סוכה מט, ע"ב). מהרש"א מסביר, שאברהם היה הראשון לעלות על הר המוריה בעקידה ולקדש

¹⁵ במסגרת מאמר זה לא נענה על השאלה מדוע מיוחס בתורה הניסיון לאברהם, כאשר מי שנדרש למסור את נפשו היה יצחק, שהרי יצחק נדרש למסור נפשו, אבל הכתוב אומר "והא-להים ניסה את אברהם".

¹⁶ ליקוטי הרי"ם על תורה ומועדים, סוכות עמ' תנז (מהדורת שינדלר).

¹⁷ על היחס לממון, העולה מתוך קריאתו של יעקב את שם המקום על שם בית המקנה - "סוכות", ולא על שם ביתו שלו - "בית", עמדתי בעיוני מועדים ח"ב, סוכות, עמ' 73 ואילך.

שם ה', ועל כן נקראו העולים לרגל לבית המקדש על שמו - 'בת נדיב'. גם הגויים שיתגיירו לעתיד לבוא נקראים 'נדיבי עמים' על שם אברהם שהיה ראשון לגרים.

אזכורו של אברהם במזמור ההמלכה הנאמר לפני תקיעת שופר אינו מקרי. הגמרא אומרת על בעל תשובה: "מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב פרים, שנאמר 'ונשלמה פרים שפתינו' (הושע יד, ג). שמא תאמר פרי חובה? ת"ל 'ארפא משובתם אוהבם נדבה' (שם שם, ה). [רש"י: נדבה מקובלת ברצון יותר מחובה]" (יומא פו, ע"ב). מהר"ל מסביר מדוע חוטא ששב נקרא "מתנדב", הלא יש עליו חיוב להפסיק לחטוא גם בלי מצוות התשובה?! "כי החוטא שיצא מרשותו ועמלו של הקב"ה, לא שייך שיש עליו חובה מוטלת, שהרי כבר יצא מהגזירה אשר עליו. אבל נחשב כאילו הוא עושה נדבה, לפיכך אומר כי הקב"ה מחזיק לו טובה כאילו עשה דבר [=שב בתשובה] שהוא לפניו משורת הדין" (נתיבות עולם נתיב התשובה פ"ג).

הרב הוטנר מאריך להסביר את דברי המהר"ל: "כי האדם העוסק בתשובה עיקר עסקו הוא הניתוק מן העבר ובעסק זה של הניתוק מן העבר פותחים לו כפתחו של אולם ומנתקים אותו מכל דבר המוקדם לתשובתו. עד שאפילו עצם חובת התשובה מנותקת היא מן ההווה שלו, וההווה שלו הוא מלא נדיבות לב כאילו לא היתה קודמת להווה שלו שום חובה לשוב... וכדרך שאברהם אבינו נקרא 'נדיב' מפני שהיה תחילה לגרים. דהיינו שאברהם היה התחלה מבלי שום שייכות לאיזה עבר מוקדם. עד כדי כך מגעת היא סגולת ניתוק מן העבר של בעלי התשובה, עד שהוא נדון בנדיבות הלב של אברהם אבינו מצד היותו תחילה לגרים. אכן, נורא הוא דבר התשובה" (פחד יצחק ראש השנה כט, ג עמ' קפט-קצ). לכן אברהם אבינו הוא כנגד ראש השנה, תחילת השנה - במנותק מהעבר של השנה שעברה, וזהו היום הראשון לעשרת ימי תשובה.

ה. ראש השנה - מלכות ה'

כפי שהובא לעיל, השוויון והדמיון של פסח וראש השנה הוא בעצם הקביעה שיש לבריאה מלך. נקודת ההתחלה של בריאת העולם, דהיינו יצירת אדם הראשון בראש השנה, יצרה את המושג מלכות ה' בעולם הזה. כך נסי יציאת מצרים וקריעת ים סוף הם הכרזה שיש מנהיג לבירה ולבריאה, ושהקב"ה הוא מלך על כל הארץ. הדברים ידועים ומפורסמים, ועל כן נסתפק כאן בראשי פרקים ובעיקרי הרעיונות בלבד.

ראש השנה הוא יום המלכת הקב"ה בעולם. את ברכת קדושת היום אנו חותמים בביטוי "מלך על כל הארץ". בתפילת מוסף מזכירים פסוקי מלכויות, כמו שדרשו חז"ל: "אָמְרוּ לִפְנֵי מַלְכוּיֹת כְּדֵי שֶׁתִּמְלִיכוּנִי עֲלֵיכֶם" (ראש השנה טז, ע"א), ותקיעת שופר שהיא מצוות היום - "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א) - מציינת את מלכות ה', שנאמר "ותרועת מלך בו" (במדבר כג, כא), וכן מקובל בהכרתת המלכים לתקוע בשופר, כמו שנאמר לגבי שלמה: "וימשח את שלמה ויתקעו בשופר, ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה" (מלכים א' א, לט).

ראש השנה הוא יום בריאת האדם,¹⁸ ועד אז לא היתה מלכות ה' שלטת בעולם הזה. "נתייעץ הקב"ה בתורה ששמה תושיה [אם] לברוא את העולם, ואמרה לו רבון העולמים אם אין צבא ואין מחנה למלך, על מה הוא מולך? ואם אין עם מקלסים למלך איזהו כבודו של מלך?¹⁹ שמע אדון העולם וערב לו" (פרקי דר"א, פרק ג). וכך אכן נאמר על היום שבו נברא האדם: "והיה מתואר בדמות א-להים,²⁰ ראו אותו הבריות ונתיראו. כסבורים שהוא בראם, ובאו כולם להשתחוות לו. אמר להם: אם להשתחוות לי באתם, בואו אני ואתם נלך ונלבוש גאות ועוז ונמליך עלינו חי שבראנו. לפי שהעם ממליכים את המלך. ואין המלך ממליך לעצמו אם אין העם ממליכין אותו.²¹ הלך אדם לעצמו והמליך אותו [את הקב"ה] ראשון, וכל הבריות אחריו. ואמר 'ה' מלך גאות לבש'" (פרקי דר"א, פרק יא). ואכן כך נקבע שיר של יום השישי שבו נברא האדם: "בשישי היו אומרים 'ה' מלך גאות לבש', על שם שגמר מלאכתו ומלך עליהם" (ראש השנה לא, ע"א).

היסוד שמלכות ה' בעולם נוצרה בר"ה עם בריאת האדם נובע מההגדרה של המלכות כסוג שלטון הנובע והתלוי ברצון העם. כך כתב הגר"א: "כי מלך נקרא מי שממנים אותו ברצון העם והוא נגזר מלשון המלכה²² שמתרצין למנות את זה עליהם למלך. ומושל נקרא מי שמושל בחזקה על העם."²³ וכן כתב המלבי"ם:

¹⁸ "תני בשם ר' אליעזר, בכ"ה באלול נברא העולם... זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון... בראש השנה [ביום השישי לבריאה] בשעה ראשונה עלה במחשבה, בשניה נתייעץ עם מלאכי השרת... בשישית עשאו גולם, בשביעית נפחה בו נשמה..." (ויקרא רבה כט, א).
¹⁹ כפי שנסביר לקמן, הכבוד הוא עצם מהותו של המלך. לכן מברכים על מלך "ברוך שחלק מכבודו", ולכן "מלך שמחל על כבודו, אין כבודו מחול" (כתובות יז, ע"א).
²⁰ "אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה" (סנהדרין לח, ע"ב) וגזירת המות באה רק אחרי שחטא, "והיה כלול אז רק מכל העולמות וכוחות הקדושה לבד" (נפש החיים א, ו בהגהה).
²¹ הביטוי המורגל בפי העם "אין מלך בלא עם" לא נמצא בחז"ל, וזה המקור הקרוב אליו ביותר.
²² "המלכה" כאן מלשון הימלכות, התייעצות וקבלת דעה של אחרים.
²³ הגאון מווילנא, קול אליהו וישב אות לז. שם הסביר באריכות את הפסוק בו אומרים אחי יוסף

"שהמלך הוא הנבחר בבחירת העם וברצונם והמושל הוא ביד חזקה" (בראשית לו, ח). הגדרה זו נובעת מהעיקרון שעיקר המלוכה הוא הכבוד. שהרי כך מברכין על מלך "שחלק מכבודו"²⁴ ומטעם זה "מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול" (כתובות יז, ע"א). ברור לכל, שכבוד הניתן בכפייה אינו אלא חנופה בעלמא, והוא חוכא ואטלולא מהכבוד האמיתי. ממילא, מלכות שעיקרה כבוד חייבת לבוא מרצון והסכמה של האזרחים שנמלכים בדעתם. לכן אומר המדרש שאדם הראשון אמר: "אין מלך ממליך לעצמו אם אין העם ממליכין אותו", ומלכות ה' בעולם נוצרה בר"ה עם בריאת האדם שקבל עליו עול מלכות שמים.²⁵

הרב הוטנר ממשיך לטוות את ההגדרה של מלוכה ע"פ הנאמר לעיל: "שם מלוכה לא יונח אלא על הדומה. שכן אריה נקרא מלך החיות מפני שגם הוא חיה. אבל אם האדם שליט על החיות אינו אלא מושל ולא מלך מפני שאין האדם מסוג הבעל חי...²⁶ כי מה שמידת המלכות דורשת דווקא שתהא מדעתו של זה שמולכים עליו אינו אלא סימן חיצוני למידת המלוכה. פנימיותו של הסימן החיצוני הוא מפני שמידת המלכות דורשת דווקא את השתייכותו לסוג אחד... עם בריאת האדם נבראה כביכול מלכותו יתברך. כי כל עוד שלא נמצאה בריאה שיאמר עליה כי נעשית היא בצלם א-להים אין זה אלא ממשלה, שלא תיתכן מלוכה אלא כשיש צד דמיון בין המולך ובין זה שמולכים עליו".²⁷ פירושו מבוסס על דברי הגר"א בפירושו למשלי, שכתב: "כי מלך הוא שכולם יטו שכם אחד לעבדו ויתנו לו כתר מלוכה ובאמת המלך עצמו שווה לשאר העם באיכותם אך שכולם ימליכוהו עליהם ויקבלו עול מלכותו" (משלי, סוף פרק כז).

ו. פסח - מלכות ה'

אמנם חג הפסח כיום אינו מוגדר כ'יום המלוכה' כמו ראש השנה, אבל ארועי יציאת מצרים, ובמיוחד ניסי קריעת ים סוף מדגישים ומגלים את מלכות ה'

אליו "המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו" (בראשית לו, ח).
²⁴ נוסח הברכה מעיד על מהות החפץ עליו מדברים, כגון 'בורא פרי העץ' על פרי העץ, ולכן עיקר המלכות הוא הכבוד כמשמע מהברכה.
²⁵ יש לציין, שכל זה נכון מבחינת האדם. מבחינת הקב"ה לא שייך לומר שיש בו ח"ו שינוי בין המצב שלפני הבריאה לבין המצב שאחרי הבריאה. מבחינתו הוא "מלך" תמיד: "אדון עולם אשר מלך [גם] בטרם כל יציר נברא". הרחבתי בענין זה והבאתי דברים מספר נפש החיים בספרי עיוני מועדים ח"א, ר"ה ויוה"כ, עמ' 27, ועיין לעיל הערה 3.
²⁶ וכן השור שהוא בהמה יכול להיות מלך הבהמות, והנשר שהוא עוף הוא מלך העופות.
²⁷ פחד יצחק ראש השנה יא, טו עמ' צו.

בעולם. כך מסביר הרמב"ן את מטרתן של מכות מצרים: "ולכן יאמר הכתוב במופתים 'למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ' (שמות ח, יח) להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמר 'למען תדע כי לה' הארץ' (ט, כט) להורות על החידוש כי הם שלו שבראם מאין. ואמר 'בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ' (ט, יד) להורות על היכולת שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו" (רמב"ן שמות יג, טז). שלושת העניינים האלה הם סימנים מובהקים למלכות ה' בעולם.²⁸

עשר המכות מעידות על מלכות ה' גם מתוך הקשר שלהן לעשרת המאמרות בהן נברא עולם ולעשרת הדברות. התלות של עשרת המאמרות בהם נברא העולם בעשרת הדברות מפורסמת בכתובים ובמאמרי חז"ל. הנביא אומר: "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת" (ירמיהו לג, כה), ודרשו חז"ל "אין ברית אלא תורה" (שבת לג, ע"א).²⁹ וכך הביא רש"י מדברי מדרש תנחומא על הפסוק "יום השישי" (בראשית א, לא): "הוסיף ה' בשישי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עליהם על מנת שיקבלו ישראל עליהם חמשה חומשי תורה. דבר אחר יום השישי כולם תלויים ועומדים עד יום השישי הוא ו' בסיון המוכן למתן תורה". וכן מצינו בגמרא: "יום השישי" - ה' יתרה למה לי? מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית, ואמר להם: אם ישראל מקבלים את התורה אתם מתקיימים ואם לאו - אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו" (שבת פח, ע"א).

כבר בפסיקתא רבתי דרב כהנא³⁰ מחבר לקשר הזה את עשר המכות, וכך כתב: "נאמרו עשרת הדברות כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם אנכי כנגד ויאמר א-להים יהיה אור... "המדרש הולך ומפרט את הקשר בין כל דיברה למאמר בבריאת העולם. ואח"כ נאמר בפסיקתא: "נאמרו עשרת הדברות כנגד עשר המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. אנכי כנגד מכת הדם..." והולך ומפרט את הקשר בין כל דיברה למכה שמקבילה לה. אכן מעבר לפרוט של הדברות כנגד המאמרות והמכות אין הפסיקתא מסביר את מהות הקשר.

²⁸ כעין זה כתב גם אברבנאל (שמות ט, יד) והוא מכוון את שלוש הסיבות, לחלוקת המכות לשלוש: דצ"ך עד"ש באח"ב.

²⁹ פשט הפסוק לפי הקשרו מדבר על הברית בין ה' לבין זרע יעקב שכמו שברית ה' עם הטבע יום ולילה חוקות שמים וארץ היא נצחית, כך גם הברית בין ה' לזרע יעקב. אולם רש"י מוסיף: "ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה והמילה, ללמוד שבשבילם נבראו שמים וארץ. אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות [=לא משתלב עם הפסוק הבא גם זרע יעקב...]."

³⁰ פסיקתא רבתי דרב כהנא בהוצאת ר' מנחם מנדל יוסטמאן, אדמו"ר מפילץ, פסיקתא עשרת הדברות אות יט ואות כ, עמ' 185-186.

וכן כתב רבי אברהם סבע³¹ בספרו צרור המור: "לפי שידוע שהעולם נברא בעשרה מאמרות... ופרעה כפר בכולם ראוי היה שילקה בעשר מכות כנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם... ולכן הביא עליהם י' מכות כנגד י' מאמרות וכנגד י' הדברות כי זה לעומת זה עשה הא-להים. ולכן כתיב במדרש הנעלם 'עשרה עשרה הכף בשקל הקודש' (במדבר ז, פו) עשרה עשרה למה לי? אלא, עשרה למתן תורה ועשרה למעשה בראשית".

והמדרש הנעלם מפרט ונותן דוגמאות: "כתיב 'אנכי ה' א-להיך' [בעשרת הדברות] וכתיב 'ויהי אור' [במעשה בראשית], דהא הקב"ה אור איקרי וכנגד זה לקה אור שמשם [בעשר המכות]. וכן בשני 'ויהי מבדיל בין מים למים' [בעשרה מאמרות] ובמתן תורה 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני', שנקראו בורות נשברים, והקב"ה נקרא באר מים חיים, וזהו 'ויהי מבדיל בין מים למים', בין מים מתים [=ע"ז] למים מתוקים [=הקב"ה] ולכן נהפכו יאוריהם לדם. וכן כל דיבור ודיבור היה כנגד מאמר אחד וכל מכה כנגד דיבור ומאמר אחד".

וכן הביא בעל שפת אמת בשם "מו"ז ז"ל"³²: "עשר המכות כנגד עשרה מאמרות ועי"ז באו אח"כ לעשרת הדברות. דאיתא בעשרה מאמרות נברא העולם ומה ת"ל... כדי להפרע מהרשעים ולתת שכר טוב לצדיקים. בודאי להפרע מהרשעים, הוא פרעה דכתיב ביה 'ואני ועמי הרשעים', ולתת שכר טוב לצדיקים היא התורה שנקראה טוב, כי קודם החטא היה יכול להברא במאמר אחד אבל הקב"ה ראה כי יחטא האדם ויהיה תערובת טוב ורע, ולכן נחלקו העשרה מאמרות ונפרטו - לצד הרע העשר מכות לרשעים, וצד הטוב עשרת הדברות לצדיקים..." מלכות ה' שבאה לידי ביטוי בעשרה מאמרות שבהם נברא העולם, ממשיכה ומתפרטת בעשר המכות שהן עונש לרשעים, ובעשרת הדברות שהם שכר לצדיקים.

למרות שכל מה שהעלינו בפרק זה, על מלכות ה' שבאה לידי ביטוי בתלות של עולם הטבע [עשרה מאמרות ועשר המכות] בעשרת הדברות - המילה 'מלכות' עצמה אינה מופיעה בתורה בהקשר של המכות. היא מופיעה בהקשר של קריעת ים סוף, כאשר בשיא השירה ובסופה מכריזים ישראל "ה' ימלוך לעולם ועד" (שמות טו, יח), ועל פי זה תיקנו חז"ל במטבע של ברכות קריאת שמע העוסקות

³¹ רבי אברהם סבע, ממגורשי ספרד ופורטוגל, סב אשתו של רבי יוסף קארו, ה'ר' - ה'רס"ט. צרור המור, פרשת וארא.

³² הלא הוא סבו בעל חידושי הרי"ם, האדמו"ר מגור ר' יצחק מאיר אלתר, ה'תקמ"ט - ה'תרכ"ו.

בקריעת ים סוף: "שירה חדשה שבחו גאולים על שפת הים יחד כולם הודו והמליכו ואמרו, ה' ימלוך לעולם ועד" (שחרית); "המעביר בניו בין גזרי ים סוף... ומלכותו ברצון קבלו עליהם... מלכותך ראו בניך... ה' ימלוך לעולם ועד" (ערבית).³³

ברור אפוא הקשר שבין פסח לראש השנה, ששניהם אינם רק החג הראשון במערכות הרגלים והימים הנוראים, אלא שהנושא המרכזי בהם הוא מלכות ה'.

ז. פסח ויום הכיפורים, פסח וסוכות

למרות שמסדרן של שתי מערכות החגים - שלושת הרגלים מכאן וחגי תשרי מכאן, עולה בבירור שיש לקשור ולחבר את פסח לראש השנה, כמו שהסברנו באריכות במאמר זה - יש גם נגיעות של קשרים בין פסח ליום הכיפורים ובין פסח לסוכות, שנתייחס אליהן בקצרה בפרק זה.

הקשר בין פסח לסוכות בולט יותר, ועל כן נתחיל בו. ראשית, רק בהם ישנם שני ימים טובים תחילה וסוף ובאמצע ימי חול המועד. נכון שהשוויון אינו מלא, שהרי בסוכות ישנם שישה ימי חול המועד והחג האחרון שמיני עצרת הוא רגל בפני עצמו,³⁴ ואילו בפסח ישנם רק חמישה ימי חול המועד ושביעי של פסח אינו חג בפני עצמו;³⁵ אך למרות ההבדלים - רק ברגלים הללו יש חול המועד. שני החגים הם היחידים בהם קיימת מצוות אכילה מדאורייתא בלילה הראשון: מצה בפסח, ואכילה בסוכה. ארבעת המינים שבסוכות הם כנגד ארבע כוסות שבפסח, ושניהם כנגד שם הוי"ה. צילא דמהימנותא שבסוכות מקביל לנהמא דמהימנותא שבפסח.³⁶

גם התורה משלבת את שני החגים זה בזה. הנימוק למצוות סוכה הוא: "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג, מג), ולפי טעם זה היו אמורים לחגוג את חג הסוכות בחודש ניסן, מועד היציאה ממצרים. רמב"ן מתרץ, שהסוכות שהיו ביציאת מצרים הם ענני כבוד, "וציוה בזכרון הנס

³³ בספרי עיוני פרשה שמות, עמ' 94 ואילך, הארכתי להסביר מדוע רק בשביעי של פסח ובקריעת ים סוף מופיע ענין המלכות במפורש. עיין גם בספרי עיוני מועדים ח"ג, הגדה של פסח, עמ' 254, בענין זה.

³⁴ שמיני עצרת רגל בפני עצמו הוא לענין פז"ר קש"ב: פיס בפני עצמו, זמן בפני עצמו, רגל בפני עצמו, קרבן בפני עצמו, שירה בפני עצמה, ברכה בפני עצמה" (סוכה מח, ע"א).

³⁵ אין מברכים בו "שהחיינו", ומצוותיו הן כמצוות הפסח.

³⁶ מובא בשם הספרים הקדושים בקובץ בית אהרן וישראל קמב, עמ' 159.

הקיים הנעשה להם על עמידתם במדבר בתחילת ימות הגשמים ועל דעת שסוכות ממש עשו להם החלו לעשותם בתחילת החורף מפני הקור כמנהג המחנות לכן ציוה בהן בזמן הזה [=בחורף] (רמב"ן ויקרא כג, מג).

הטור כתב: "ואע"פ שהוציאנו ממצרים בחודש ניסן לא ציוונו לעשות סוכה באותו זמן, לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל ולא היתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצוות הבורא. לכן ציוה אותנו שנעשה סוכות בחודש השביעי שהוא זמן גשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאים מן הבית לישב בסוכה בזה יראה שמצוות המלך היא עלינו לעשותה" (או"ח, סימן תרכה).³⁷

לגר"א תירוץ אחר: "כי בניסן היה תחילה היקף העננים [=סוכות, ענני כבוד] אבל נראה שכשעשו את העגל נסתלקו העננים. ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן. ומשה ירד ביום הכיפורים, ובמחרת יום כיפור 'ויקהל משה' וציוה על מלאכת המשכן וזה היה בי"א בתשרי. וכתוב 'והעם הביאו עוד נדבה בבוקר בבוקר'³⁸ (שמות לו, ג) שני ימים הרי י"ג בתשרי. ובי"ד בתשרי נטל כל חכם לב ממשה את הזהב במנין ובמשקל, ובט"ו התחילו לעשות [המשכן] ואז חזרו ענני כבוד. ולכך אנו עושים סוכות בט"ו בתשרי" (אדרת אליהו שיר השירים א, ד).

על קשר מיוחד הקיים בין ימי השביעי של פסח וסוכות, דהיינו בין שביעי של פסח והושענא רבה, במיוחד בהקשרים של מים ומלכות ה' עמדנו במאמר מיוחד - "הושענא רבה ושביעי של פסח".³⁹ הקשר בין פסח ליום הכיפורים פחות ברור. נקודת השקה בין שני החגים מצאנו בפירוש הנצי"ב לברכות יצחק. על דברי רבקה אל יעקב "לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים" (בראשית כז, ט) מביא רש"י: "וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק?⁴⁰ אלא האחד הקריב לפסחו והאחד עשה מטעמים. בפרקי רבי אליעזר (פרק לב)."⁴¹

³⁷ צריך להוסיף שבכוונה נבחר חודש תשרי שהוא זמן שאנשים נכנסים הביתה אבל עדיין לא אמצע החורף, אז כבר אי אפשר להיות בחוץ והיינו פטורים מסוכה מדין מצטער.

³⁸ לשון הפסוק "והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר", ובדפוס אדרת אליהו נכתב "והעם" וחסרה המילה "אליו". כידוע הגאון לא כתב את ספריו בעצמו.

³⁹ עיוני מועדים ח"ב, סוכות, עמ' 175 ואילך.

⁴⁰ הנצי"ב תירץ לפי פשוטו: "שני גדיי עזים. אע"פ שהוא מרובה יותר ממאכל אדם [כשאלת רש"י] לפי הפשט הוא בשביל שני העורות על ידי" (העמק דבר כז, ט), ואכן להלן נאמר "ואת עורות גדיי העיזים [בלשון רבים] הלבשה על ידיו ועל חלקת צואריו" (שם שם, טז).

⁴¹ רמז נוסף לכך שארוע הברכות היה בפסח עולה מתוכן הברכה "ויתן לך הא-להים מטל

הנצי"ב מביא מדרש בראשית רבה: "שני גדיי עיזים טובים' - טובים לך וטובים לבניך. טובים לך שאתה נוטל על ידם את הברכות, טובים לבניך שמתכפרים על ידם ביום הכיפורים והיינו שני שעירי יום הכיפורים אחד לה' ואחד לעזאזל" (סה, יד). הנצי"ב מציב את היסוד, "דכל מידות רעות שבעולם הם בכלל היצירה שברא ה' גם אותם, כדכתיב 'יוצר אור... ובורא רע' (ישעיהו מה, ז), ועל כרחק יש בהם איזה טוב, והרי זה דומה לסם המות דודאי מזדמן עיתים שהוא סם חיים לחולה..."

הנצי"ב מחיל ומיישם כלל זה בענין הברכות: "והנה הגיעה השעה ליעקב אבינו להשתמש במידת השקר וערמימות והרי זו עבירה לשמה אשר גדולה היא בזמנה כמו מצוה עצמה. וכיוצא בזה שני שעירים אחד הוא לשם קדושה והאחד לעזאזל הוא כעין קרבן לכוחות הטומאה ח"ו והוא מטמא. מ"מ בעת ובזמן שצויה ה' הרי זו מצוה כמו השעיר לה'. והיינו דבר רבקה שיהיו 'שני גדיי עיזים' כמו שני שעירי יום כיפור, אחד לשם ואחד לעזאזל, שניהם שווים במצוותן אע"פ שזה קדושה וזה להפך. כן שתי המידות שיעקב עשה האחת האמת בקיום מצוות אמו, והשניה השקר שמרמה את אביו, שניהם נחשבים למצוה".⁴² כך מצינו קשר כל שהוא בין פסח ויום הכיפורים.

ברם, כפי שהרחבנו לעיל, הקשר האמיץ יותר הוא בין ראש השנה וחג הפסח, ששניהם התחלות וראשים, ובשניהם בולטת מלכות ה'.

⁴² השמים" בראשית כז, כח) המזכיר את ברכת הטל שנאמרת בחג הפסח. הרחב דבר בראשית כז, ט. השווה את דבריו לענין שני הפרים ששמשו לנס של אליהו בויכוח שלו עם נביאי הבעל "שכשם ששמו של הקב"ה מתקדש ע"י אותו [פר] שעמו כך מתקדש הוא עליך [שאתה הולך לנביאי הבעל]" (במדבר רבה כג, ט, תנחומא מסעי ח). ועיין ספרי עיוני הפטרה עמ' 163, שם הרחבתי בעניין זה.